

VI HISSƏ

Qarabağın işğaldan azad olunmasından sonra bu ərazilərə xüsusi diqqət ayrıldı. Ən müxtəlif peşə və sənət sahibləri Qarabağın tarixini, coğrafiyasını, eləcə də, mənəvi mühitinin ulu qaynaqlarını öyrənmək, ictimailəşdirmək məqsədi ilə geniş tədqiqatlara başladılar.

Vaxtı ilə Qarabağa muxtarlıq statusu almağa nail olmuş daşnak-bolşeviklər demək olar ki, bu ərazilərdə əsaslı heç bir tədqiqata imkan vermirdilər. Amma indi yeni tarixi şəraitdə doğma yerlərimizi daha əhatəli öyrənmək üçün hər cür imkan yaranıb. Qarabağ əraziləri ilə bağlı maraqlı toponimlər, yəni yer-yurd adları çoxlarımızın diqqətini çəkir. Hər bir adın etimologiyasını, mənasını, tarixlə nə dərəcədə bağlı olduğunu, keçmişin hansı hadisələri ilə səsleşdiyini bilmək üçün geniş tədqiqatlara ehtiyac var. Amma mən xüsusilə bir ərazi haqqında bədii əsər əsasında fikir və mülahizələrimi bölüşmək istədim.

"Yaddaş yangısı" poeması Əli Rza Xələflinin bir çox cəhətdən uğurlu əsərlərindən biri kimi qəbul edilə bilər. Birincisi, bu əsər yüksək ilhamla, oxucu zövqünü oxşayacaq yüksək bədiilik duyğuları ilə qələmə alınmış. Ayrı-ayrı poetik parçalar ələ yazılıb ki, oxuyanda gözünü ayırmaq istəmərsən. Ən əsası da odur ki, müəllif bütün məqamlarda səmimiyyətdir.

İkincisi, onu da qeyd etmək lazımdır ki, müəllif işğaldan sonra gəldiyü əraziləri çox dəqiq cizgilərlə qələmə alıb. Əlbəttə, əsərin yazılmasında xatirə-təəssüratlar da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Vaxtı ilə müəllifin gördüyü abad yerlər indi tamam xarabazarlıqlardan ibarətdir. Başqa sözlə, əsər vandalların nə qədər qəddar və amansız olduqlarını təkcə insan əməlinə yox, hətta təbiətə də nə qədər qəddarlıqla zərbə vurduqlarını da ələ əsərin ayrı-ayrı hissələrindən aydınlaşdırmaq olar.

Üçüncüsü, onu da qeyd etmək ki, müəllifin qələmə aldığı hər bir ərazi, hər bir epizod tarixlə, xüsusilə tarixi keçmişimizlə daha çox səsleşir; bu baxımdan mənim diqqətim "Yaddaş yangısı" əsərinin "Quşçulara Ağoğlan yolu" adlanan hissəsi daha çox çəkdi. Elə başlıq özündəki iki ad nə qədər diqqət çəkən və maraq kəsb edendir. Ağoğlan, Quşçular adları maraqlı informasiya verir. Azərbaycan xalqının mifoloji düşüncəsində bir Ağoğlan obrazı var. Tarixin hansı dönmə ilə, hansı hadisəsi ilə səsleşir? Bunu demək çətinidir. Amma birmənalı onu qeyd etmək olar ki, bu ərazilərdə məskunlaşan qədim türk tayfalarının ulu keçmişdəki düşüncəsi ilə bağlıdır. Ağoğlan adı ilə bağlı yerlər, qalalar, abidələr, hətta məqbərələr, dini ibadətqahlar, Cəbrayılda, Laçında və Qarabağın digər ərazilərində də mövcuddur. Məlumdur ki, Qarabağda məşhur Hadrut qəsəbəsi var. Hətta Üzeyir Hacıbəyov XX əsrin əvvəllərində seminariyanı bitirdikdən sonra bu qəsəbədə müəllim işləyib. O da məlumdur ki, qədim yaşayış məskənidir. Hətta bütün dünya üçün maraqlı olacaq ilkin insan məskənləri bu yerlərdən çox da uzaqda deyil.

Ali Baş Komandanın və birinci

"YADDAŞ YANGISI" NDA TARIXI İZLƏR

xanının Azix mağarasına səyahəti yadımızdan çıxmıyıb. Bu da onu göstərir ki, ən yüksək dövlət səviyyəsində tarixi abidələrimizə, qədim insan məskənlərinə xüsusi diqqət var. Nə isə... Söhbətimiz Hadrut qəsəbəsi ilə bağlı idi; Hadrutu fars mənşəli toponim kimi şərh edirlər. İki çay arası - kimi izah olunur. Amma Əli Rza Xələflinin ayrı-ayrı qeydlərində və ələ bu poemada da həmin ad "Çay qırağı" kimi şərh olunur. Söhbətim burada da deyil. Bəs necə olur ki, Ağoğlan adı Hadrut sözü ilə əvəzlənib. Zənnimcə, ərazinin tarixi adını, ilkin adı özünə qaytarmağın vaxtıdır. Özü də çox güman ki, ələ bu məsələni diqqətə çəkmək üçün Əli Rza Xələfli "Yaddaş yangısı" əsərinin bir fəslini məhz ayrıca olaraq Ağoğlanla, Quşçularla, yəni bu ərazi ilə bağlayıb.

Quşçular adı da çox qədimdir. Qədim türk tayfaları ilə bağlı toponimdir. Əsərdən öyrənirik ki, ötən əsrin ortalarında Xələfli camaatının bir hissəsi Hadrut ərazisinə - yəni Ağoğlana köçüb. Onların yaşadığı Günəşli qəsəbəsi, eləcə də, bir çoxunun məskunlaşdığı Quşçular kəfayət qədər abad yaşayış məskənləri idi. Zəhmətkeş Xələflilərin əli ilə bu ərazilər çox abad olmuşdu.

Müəllif yaddaş yangısında oxucusunu məhz Xələfli izi ilə aparır. Əlbəttə, Ağoğlana aparır. Quşçulara aparır və burada nə görür, nə duyur? Bunu əsərin özündən əxz etmək daha maraqlı olardı:

Burda Ağoğlana Xələfli izi,
Quşçular kəndinə aparar məni.
Burda qayaların solmuş bənizi,
Həsretin ölinə qoparar məni.

Boya-boy görünür burda tarixin,
Uçmuş sarayını quran kişilər.
Yaşayır yaddaşda darda tarixin,
Sonuncu hökmünü vuran kişilər.

Səssiz sükut ilə "buyur, gəl" deyir,
Xaraba evlərin ruhlar məkanı.
İndi bitib həsrət "sən də gül" deyir,
Yağlar yandıran ahlər məkanı.

Təsirli mənzərədir. Müəllif hələ işğaldan əvvəl tanıdığı yerlərə asanlıqla ayaq basmır. Bu yerlərə yön tutan kimi onu həyəcanlar bürüyür və ələ öz əsərinə də çox həyəcanlı duyğularla qələmə alır. Maraqlıdır ki, onun sənətkar fantaziyası hər bir ərazini xüsusi olaraq canlandırır, sanki bu ərazilərdəki hər qaya ilə, hər cığırda danışıq, öz təəssüratlarını bölüşür. Bu da təbiidir ki, oxucunun da ruhunu səfərbər edir. Əsərdə rast gəldiyi adların üzərində düşüncəli olur. Bu Quşçular adlanan kəndin təbiətini ərazisini, coğrafiyasını, bir sözlə, relyefini təsvir etməyə çalışır. Ən başlıcası, adları çəkilən insanların kimliyi haqqında düşünür. Əlbəttə, onlar bu kəndin sakinləridir. Erməni vandallığının sayəsində onlar yerlərindən, yurdlarından didərgin oldular. Və bir çoxu uzun illərin yurd ayrılığına dözməyib həyatı tərək etdilər. Müəllif ayrı-ayrı adlara xitab

edir. Məmmədhasən dayı adı ilə xitab etdiyi obrazı birinci xatırladır.

Onu qeyd etmək yerinə düşər ki, bu əsərin birinci hissəsini, yəni əvvəlini hələ müəllif 22 il əvvəl qələmə alıb və ələ həmin əsərində də burada xatırladığı Məmmədhasən dayı obrazına ehtiramla yanaşması hiss olunur. Yəni, Quşçularda ilk bünövrə qoyanlar sırasında onun xidmətləri danılmazdır. Eləcə də, digər adlar: Qiyas, İdris və qeyriləri ruhən canlanır və sətirlər arasından bizə öz təəssüratlarını bölüşmək üçün müəyyən duyğular bəxş edirlər.

Müəllif əziz dostu Qəşəmlə gözdüyü yerləri bir daha diqqətə çəkir. Aradan otuz il keçib. Beləcə, onun gördüyü acınacaqlı mənzərə düşmənlərin əməlləri haqqında çox acı təəssüratlar danışıq:

Məmmədhasən dayı, harda olsan da,
Məzarın ziyarət, ocaq yeridir;
Özün Quşçulara həsrət qalsan da,
Ruhun yurd üstündə yenə diridir.

Dostum Qəşəm ilə gəzdüyüm yerlər,
Dərdli xatirələr danışıq mənə;
Biri zaman əlimi üzdüyüm yerlər,
Döndü gözlərimdə güllü çəmənə.

Qiyası, İdrisi sorana deyim,
Hərəsi bir yanda qəm evi qurdu;
Təzime gül əkim, dərdə baş əyim,
Yaralı sənəmə çəkim bu yurdu.

Beləliklə, bu günün ziyalıları Azərbaycan xalqının taleyindən qara yel kimi ötmüş otuz ili gözünün qarşısındakı acı mənzərələrə yaddaşından yola salır. Ən başlıcası, indi həmin insanlar yoxdular. Doğrudur, vandallar bacarsaydılar bu dağları, bu qayaları da kəçürüb aparardılar. Necə ki, evləri sonuncu daşına qədər söküb daşıyıblar. İndi bu tipli əsərlərin yazılması əslində yaddaş xidmətinə göstərəcək. Qoy övladlarımız bütün hallarda bu acınacaqlı keçmişə heç vaxt unutmansınlar. Maraqlıdır, müəllif hər hansı bir adı xatırladarkən sanki onun etimologiyasına, kökünə var. Bu məqamda o, İsrafil adını xatırladı. Məlum olur ki, bu İsrafil də həmin Quşçular kəndinin sakinidir. Ancaq müəllif bu adın özündə məcazi məzmun axtarır və diqqəti buna yönəldir.

Məlumdur ki, dini əfsanəyə görə İsrafil Allahın ələ müəllifdir ki, öz tütəyi ilə məhz Allahın əmrini gözləyir. Nə vaxt bu əmr gəlsə və o tütəyi çalsə, demək o zaman qiyamət qopacaq. Bu da o vaxt olacaq ki, yer üzünü haqsızlıqlar bürüyəcək. Ədalətsiz qarşısalmaz gücə çevriləcək və o zaman Allah öz qəzabını belə göstərəcək.

Müəllif Qarabağda, Xələflidə Quşçulardakı viranəlikləri görərək sanki həmin qiyaməti görürək yazır:
Hər dəfə İsrafil yada düşəndə,
Xəyalım qiyamət odundan keçir.
Bəxtin kinayəsi dillənib deyir:
Hər kəsin taleyi adından keçir.

Keçdim addım-addım Quşçularını da,
Gəzdim bu yerləri ağrı, acımla;
Könlüm salamladı bu baharı da,
Ruhumda ac olan ehtiyacım.

Əlbəttə, müəllif Qarabağın hər guşəsini özünün doğma məkanı kimi təsvir edir. Onun üçün Şuşa olsun, Xankəndi olsun, Xocalı olsun, ya Qarabağın digər əraziləri olsun, fərqi yoxdur, hamısı vətənin ayrı-ayrı parçalarıdır. Bu vətənin harasına düşmənlər yara vurubsa, ələ həmin yerdən müəllifin özünün göynəmi görünür. Bu göynəmin acılarını öz varlığında hiss edir, zaman-zaman bu ağır təəssüratları özü ilə daşımalı olur.

Əlbəttə, ikinci Qarabağ savaşının çox böyük uğuru olmasaydı, yəqin ki, müəllif heç həmin yerləri səyahət edə bilməyəcəkdi və bəlkə heç belə bir əsəri də yazmayacaqdı. Məhz onu qeyd etmək istəyirəm ki, lap nə qədər dağıdılmış, yerlə-yeksan edilmiş olsa da, azad olunmuş yerlər müəllifin ilham qaynağıdır. Nə qədər dağıdılmış olsa da, zəfər şiriniyi bu acılıqlara üstün gəlir.

Əlbəttə, İkinci Qarabağ savaşını böyük tarixi dərsdir. Xüsusilə torpağımıza işğalçıliq niyyəti ilə gələnlərin hər biri üçün:

...İkinci Qarabağ savaşını bizə,
Tarixi tanımaq dərsi öyrətdi.
Keçib qaranlıq çıxdı gündüzə,
Həyat dərsə alana özü ibrətdi.

Qədim Albaniya... Vətən tarixi,
Yağ qamarlayıb çəkir özünə.
Bu yurdun özündən bitən tarixi,
Haylar fikir-fikir əkir özünə.

Ağoğlan üstündə Quşçular kəndi,
Bizim babalarımız daş kimliyidir.
Burda iki kilsə yaddaşın bəndi,
Pozulmaz tarixin yaş kimliyidir.

Məlumdur ki, qədim Albaniya Azərbaycan ərazisinin ilk dövlət qurumlarından biridir. Qədim Albaniyanın tarixi vətən tariximizin ən gözəl səhifələrindəndir. Və bu ərazilərdəki böyük sivilizasiya məhz həmin tarixin özü ilə bağlıdır. Onu da qeyd etmək ki, Ağoğlan və eləcə də Quşçularda qədim Albaniya izlərini özələrində yaşayan maraqlı tarixi abidələr var. Bu ərazilərdə qədim albanların dini inanclarının izlərini saxlayan ibadətqahlar indi də diqqəti cəlb edir. Alban kilsələri ermənilərin iddia etdikləri kimi heç də onlara aid deyil. Müəllif bu məsələlərə də poetik riciətlərlə cavab verir.

Müəllifin söhbətlərindən aydın olur ki, bu yerdə, məhz Quşçulara yaxın ərazidə iki Alban kilsəsi olub. Biri Quşçular kilsəsidir, digəri buradan bir qədər aralıda yerləşən Ağoğlan məbədidir. Məhz həmin məbədi XX əsrin I yarısına qədər ermənilər dağıdıb məhv etmişdilər. Çox güman ki, onlar bu ərazidə Ağoğlan adını unudurmaq məqsədi ilə bu əməli törədiblər. Müəllif vəhşi hayların bu əməllərini ittiham edən poetik duyğulanmalarında təsirli notlarla yazır:

Əvvəli 10-cu səhifədə

Ağoqlan kilsəsi qənim əllərin,
Bədxah niyyətlərin qurbanı olub.
Kilsənin adı da ötən illərin,
Ögey sazağında saralıb, solub.

İkinci kilsənin savaştan keçən,
Acı taleyindən söz açım, deyim.
Tarixə sevgisi hər daşdan keçən,
Oğullar adına burda baş əyim.

Birinci Qarabağ savaşının boyu,
Qəşəm Quşçularda səngərə dönüb.
Özü yaxşı deyir hər daşın soyu,
Alp Əran ruhunda əsgərə dönüb.
Müəllif əraziləri təsvir etdikcə
keçmişə soyuq münasibətlə qayıtmır.
Hər bir epizodda tariximizlə səsleşən
duyguları həyəcanla yazıya gətirir.
Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu
yerlərin Birinci Qarabağ savaşının
müdafiəsində Quşçular kəndinin
azsayılı əhalisi çox böyük qeyrətlə
döyüşüb. Vətən uğrunda savaşın
qəhrəmanlarından biri kimi müəllif
Qəşəmin adını hörmətlə çəkir. O
qürurla bildirir ki, Qəşəm özü nüfuzu
ilə, cəsarəti ilə təkə Qəşçular səngəri
deyildi, elə bütövlükdə Qarabağ
səngəri idi.

Zənnimcə, doğma yerlər uğrunda
cəsarətlə vuruşmuş oğulların adlarını
həmişə ehtiramla, hörmətlə çəkmək,
onların haqqında gələcək nəsillərə
əhatəli məlumat vermək lazımdır.
Çünki hər bir qəhrəmanın döyüş yolu
gələcək nəsillər üçün bir örnekdir,
cəsarət məktəbidir.

Müəllif özü milli ruha köklənib.
Qədim türk tarixinə bütün epizodlarda
hörmətlə yanaşır, qədim türk tarixi ilə
səsleşən məqamları sevgi ilə qeyd
edir. Bu mənada, onun üçün adlar çox
gərəklidir. Çünki hər bir ad keçmiş
haqqında ən dəqiq və dürüst məlumat
verir. Müəllif poetik ruhla vətən tarixi
naminə biganələr öndündə savaş
meydanı açır. Bütün həqiqətlərə
birmənalı yanaşmanı tələb edir. Biz
dəqiq, aydın tarixi bir mənzərəni
müşahidə edirik:

Yurda sevgisində ocağı, közü,
Adı da qəlbində yanıb, yaşayıb.
Axı niyə Hadrut... bu yerin özü,
Tarixən Ağoqlan adı daşıyıb.

İndi Qarabağın üzü gülürsən,
Ağoqlan adı da gərək sevinisin.
Qəşəmin sözüdür... hər kəs bilirsə,
Doğrunu əməldə görək sevinisin.

Alban monastrı... Quşçular kəndi,
Tarixin şahidi bizi çağırır.
Duyğular telləndi, söz sətirləndi,
Sözün misralarda gözi çağırır.
Göründüyü kimi, artıq müəllif
burada tələb edir. Niyə qəşəbənin adı
Hadrut olmalıdır. Axı elə bu
qəşəbənin tarixi adı Ağoqlan olub. O,
adın özüne canlı varlıq kimi yanaşır.
Düşünür ki, əgər Qarabağda bu tarixi
ad bərpa olunsay, Ağoqlan adının özü
də sevinər. Əsərin qəhrəmanı
Qəşəmin düşüncəsinə görə doğru
olaraq, hər kəs vətən üçün faydalı
olan əməlinə görə sevinməlidir.
Demək, müəllifin tarixlə bağlı
polemikalarına, özü də poetik
polemikalarına şahidlik edən hər bir
adın əsərdə xüsusi və yeri və çəkisi
var. Çox güman ki, buradakı tarixi
abidələr də diqqətə alınacaq. Təmir
olunacaq. Tursit marşrutlarına daxil
ediləcək. Xalqımız öz ərazisinin,
mədəni sərvətlərinin şəkisiz sahibi
olacaqdır.

"YADDAŞ YANGISI" NDA TARIXİ İZLƏR

Müəllif səyahətini davam etdirir.
Quşçular kəndinin, yəni onun
doğmalarının məskunlaşdığı bu qədim
kəndin söykəndiyi dağın zirvəsindən
ətrafa nəzər yetirir, özü də qürurlu
nəzərlərlə baxır. Halbuki bir qədər
əvvəl bütün bu görünən ərazilərin
hamısı erməni vandallarının işğalı
altında idi. Quşçular kəndinin başının
üstündə, dağın zirvəsində suyu dərdlər
dərmanı olan bulaq vardı. Bu bulağın
başında möhtəşəm, qədim illərə yaşı
söykənən çinar da əzəməti ilə gələn
qonaqlara qucaq açırdı. Çox təəssüf ki,
indi vandallar çinari kəsib, yaşıllıqları
məhv edib və beləliklə, bulağın da
suyu çəkilib:

Söz üstə gəzirəm qəmlər yolunca,
Bir hovur dincəlim Çinar altında.
Quşçular bulağı... gözüm dolunca,
Yol üstü keçirəm ilham atında.

Bu bulaq, bu Çinar, Alban kilsəsi,
İslamdan əzəli gümandan gəlir.
Quşçular adının batmayan səsi,
Türkün dövrünəndən - zamandan gəlir.

Quşçular adının sirrini açan,
İslam Sadıqə da təşəkkürüm var.
Sözü ruhumuza bir işıq saçan,
Alimin adına ehtiram qalar.

Müəllif burada tədqiqatçı İslam
Sadıqim adını çəkir. Bu da təsadüfi
deyil. Axı İslam Sadıq tariximizdə
qədim türk izlərinin araşdırıcısıdır. Bu
mənada Quşçular toponiminin özünü
də geniş tədqiqatə cəlb edib.
Beləliklə, məlum olur ki, Quşçular
adının özü diqqət mərkəzindədir.
Elmi-tarixi baxımdan da çox
dəyərlidir. Müəllif təbii sərvətlərə
xalqın halal varı, dövləti kimi baxır.
Bu mənada suyu çəkilmiş Quşçular
bulağına onun münasibətini təsadüfi
saymaq olmaz. Axı, onun düşüncəsinə
görə və zənnimcə, doğru düşüncəsinə
görə elə "Quşçular" adının özü
Azərbaycan xalqının tarixinə
keşikədir. Xalqın, vətənin ruhunu
qorumaq baxımından bu adın çox
böyük əhəmiyyəti var.

Onu da qeyd edim ki, əsərdə
müəllif işğaldan əvvəlki Quşçuların
get-gəlli, qonaq-qaralı dövrünü də
yaxşı xatırlayır. Təsirli təsvirlərlə
həmin dövrü yaddaşa gətirir. Biz istər-
istəməz əsər boyu çəkilən, xatırlanan
adlar əsasında mərkəzdə yaşayan
ziyallıların Quşçulara diqqətini,
marağını təsvir edər bilirik:

Quşçular bulağı... dər-dərmansan,
Adın ruhumuza keşikçi durub.
Sənin yaşadığın hər ağrı, acı,
İllərdir qəlbimdə bir qala qurub.

Tarixin sorağı Quşçular kəndi,
Kimlər səndən keçib, qonağın olub?
Duyğular yaddaşın şəkəri, qəndi,
Bihirəm, həsrətin gözdağı olub.

Akademik Tofiq İsmayıloğlu,
Səndən danışardı sözün düşəndə.
İşığı millətin həmayil oğlu,
Görürəm göynəmin yada düşəndə.
Zənnimcə, bu adlar kifayət qədər
bizə əsas verir ki, Quşçuların nə qədər
diqqətdə olduğunu təkə bu yerlərin
istirahət məskəni kimi yox, həm də

tarixi dəyərini dərk edək. Çox güman
ki, Quşçular kəndinin gözəl təbii
mənzərəsi, mineral suya bərabər olan
bulağı burada möhtəşəm istirahət
mərkəzi yaratmağa da imkan verərdi.
Elə akademik Tofiq İsmayil oğlu
Hacıyevin adının bu yerlərlə,
məkanlarla bağlə çəkilməsi də onu
göstərir ki, bu ərazilər xüsusi diqqətə
alınmalı yerlərdir. Müəllif doğru
olaraq tez Qəşəmə müraciət edir.
Çünki Birinci Qarabağ savaşının
bu yerlərin müdafiəsində onun əvəzsiz
xidmətləri olub. Bu gün də həmin
yerlərin diqqətə alınması üçün cəhdlər
göstərir. Müəllifin Qəşəmə rəğbəti
təsadüfi deyil. Onun yüksək insani
keyfiyyətləri, doğma yurda bağlılığı,
cəsarəti, qorxmazlığı, dövlət
qulluğundakı işinə vicdanlı yanaşması
bəs edir ki, müəllif onu böyük sevgi
ilə təənnüm etsin. Bəli, əsərin
qəhrəmanı kimi təqdim olunan Qəşəm
sözün haqiqi mənasında doğma yurda
bütün qanı ilə, canı ilə bağlıdır:

Ay Qəşəm, adına nə yazsam azdır,
Sən iki cəbhənin qəhrəmanısən.
Quşçular tarixidir, unudulmazdır,
Sən özü bu yurdun bir imanısən.

Atanla bu yerdə daş qoyanları,
"Yaddaş yangısı"nda, yadda saxlayar.
Bu yurdun yolunda baş qoyanları,
Tarix kitabında, adda saxlayar.

Səninlə bir yerdə keçdiyim yollar,
İndi misra-misra sözümə gəlir.
Bizə "gəl-gəl" deyən, açılan qollar,
Mənim ocağıma, közümə gəlir.
Atalar havayı deməyiblər ki, insan
öz kökü üstündə bərqərar ola bilər.
Qəşəmin atası da yuxarıda qeyd
etdiyimiz kimi Quşçularda ilk bünövrə
daşı qoyanlardan biridir. Quşçuların
abad olunmasında, məskunlaşmasında
onun yer seçiminin, məsləhətlərinin
əvəzsiz rolu olub.

İlk baxışdan bizə elə gələ bilər ki,
bunlar bəlkə də bədii tarixləşmə üçün
o qədər vacib detallar deyil. Amma
əslində ən böyük, ən vacib detallar
məhz bu tipli detallar əsasında
formalaşır. Bir vaxt ermənilər İran
ərazisindən köçürülüb Qarabağa
gətirilərkən bütün ərazilərə dağıldılar,
zəbt etdilər. Yerli bəylərin mülklərinə
sahib çıxdılar. Hətta sonralar bu
yerlərdə gəlmələrinin şərafinə abidə də
qoymuşdular. Amma seperatçılıq
başlayanda həmin abidəni də özlərinə
məxsus vandallıqla dağıtdılar, məhv
etdilər. Bu da onu göstərir ki, tarixi
şərəit yaranan kimi vandallar yenidən
baş qaldıra bilər, yəni dənə ərazi
iddialarına başlayalar. Sözümlə canı
odur ki, bu tipli bədii əsərlər
yaddaşımızı təminatı üçün xüsusi
əhəmiyyət kəsb edir. Əsər əvvəldən
axıra qədər vətənə, yurda sevgi
motivləri ilə müşayiət olunur.
Müəllifin yangıları oxucuya da sirayət
edir.

Əsərin lirik qəhrəmanı ruh etibarını
ilə təənnüm etdiyi, sevrə-sevrə yazıya
gətirdiyi obrazla çox bağlıdır. Və hətta
yangılarında da bir-birilə
ayrılmazdılar:

Yanmışıq bir odda biz illər boyu,

Közləndik, qorlandıq üfüqlərəcən.
Gümanlardan keçən ümidlər toyu,
Axır ki, nurlandı şəfəqlərəcən.

Quşçulardan keçən Ağoqlan yolu,
Sənin ürəyinin tac damarıdır.
Yurdun dil-dil ötən ciğiri, kolu,
Vətən sevgisinin ac damarıdır.

Müəllif bir daha tarixi yolu,
Quşçulardan keçən Ağoqlan yolunu
yada salır. Onu da qeyd etmək yerinə
düşər ki, bu yolu vaxtı ilə Məmməd
Səid Ordubadi də "Qanlı sənələr" adlı
çox dəyərli publisistik əsərində
xatırladı. Həmin əsərdə də biz
Ağoqlan adı ilə rastlaşırıq, "Ağoqlan
yolu" ifadəsini görürük. Məmməd
Səid Ordubadinin həmin əsərindəki
facianə məqamlar XX əsrin sonunda
bir də təkrarlandı.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu
tipli əsərlər Sovet dövründə nəşr
olunmur, təbliğ edilmirdi. Ancaq tarix
göstərdi ki, hər hansı bir hadisə gərək
heç vaxt unudulmasın, çünki elə
hadisələrin unudulanda tarixi fəsadları
nə vaxtsa mütləq üzə çıxır. Müəllif
yüksək əhval-ruhiyyə, bədii
duygularla əsəri axıra çatdırır.

"Yaddaş yangısı" varlığını nə
qədər közləsə də, daha gözəl gələcək
üçün bizə nikbin duyğular bəxş edir:
Yazımda, sözümdə bir-bir canlandı,
Sənin gözlərlə gördüyüm yerlər.
Mənimlə kövrəldi, həyəcanlandı,
Vüsali kamınca dərdiyim yerlər.

Burda əziz dostum, Vətən göyünə,
Baxıram yaşımın yetmiş çağından.
Bir gün işıq düşər ruhum köyünə,
Sözümün əbədi Tanrı dağından.

Onu da qeyd edim ki, müəllif
yaşının indiki çağını yada salır. Və
tam inamla belə bir ilhamlı əsərin
yazılması bizə əsas yer deyək ki, o,
zamanının, ömrünün ən məhsuldar
dövrünü yaşayır, çox güman ki, hələ
yüksək bədii dəyəri olan əsərlərə
oxucularını sevindirəcək.

"Quşçulara Ağoqlan yolu" bu
həm də tarixə Ağoqlan yoludur. Yəni,
işıqla, ruhdan gələn mədəni enerji ilə
təmin olunan yoldur. Bu əsər uzun
zaman öz dəyərini itirməyəcək,
yaddaşımızı hər hansı bir tarixi olaya
qarşı səfərbər edəcək və hər bir vaxt
xalqımızın mədəni istinadı olacaqdır.

"Yaddaş yangısı" əsəri bir neçə
bölmədən ibarətdir. Ancaq biz bu
bölmələrdən sadəcə bir qismi haqda
danışırdıq. Tarixi yerlərin mədəni
xarakterikası ilə oxucularımızı tanış
etmək istədik.

Hər bir insanın gəncliyində
gördüyü, gözdüyü yerlər onun
yaddaşına əbədi sakin olur,
unudulmur. Şübhəsiz, "Yaddaş
yangısı" əsəri qəddarlıqla yerindən,
yurdundan didərgin olmuş insanların
ilklik duyğularını böyük sevgi ilə
yaddaşlara həkk edir. İnandırıcı ki,
əsərin əsasında bədii-sənədli filmlər
də çəkiləcək. Quşçular, Xələfli
əraziləri bu filmlərin ən yaxşı
epizodları kimi yasharlıq alacaq.